

Nikolaj Petersen

Mod en generel teori om adaptiv politik

Fysisk såvel som indholdsmæssigt er det en vægtig afhandling, som Hans Mouritzen har indleveret med henblik på erhvervelsen af doktorgraden. Jeg vil – som det er den første officielle opponents forpligtelse – starte med en præsentation af afhandlingens indhold og konklusioner, inden jeg går over til en mere kritisk evaluering af den. Ikke mindst i dette tilfælde, hvor der er tale om en afhandling, der bevæger sig på et relativt abstrakt plan og inden for et område præget af en ofte malebarisk terminologi, vil det sikkert være på sin plads med nogle indledende forklarende bemærkninger; afhandlingens titel *Finlandization: Towards a General Theory of Adaptive Politics* vil formentlig i sig selv virke mystificerende på mange.

Hvad er »adaptation«?

Det er i det hele taget ikke så let at forklare med enkle ord, hvad afhandlingen drejer sig om. Jeg kunne derfor måske starte med at sige noget om, hvad den ikke handler om, eller hvad den kun i begrænset omfang drejer sig om, nemlig finlandisering. Denne påstand kræver nok en vis uddybning. Den, der tror, at disputatsen handler om Finland, finsk udenrigspolitik og mere specielt om Finlands forhold til den store nabo i øst, vil blive skuffet; der er meget få sider (ialt ca. 4) om dette emne, og de er gemt godt væk langt inde i afhandlingen (s. 365-69). Og den, der tror, at den handler om det finlandiseringsbegreb, som er blevet almindeligt i politisk og journalistisk sprogbrug de sidste tiår – og som oftest gives en for finnerne ganske uretfærdig konnotation – vil ligeledes blive skuffet. Det, som afhandlingen handler om, er, hvad Mouritzen kalder »adaptive politics«, nærmere bestemt den kategori heraf, som her kaldes »adaptive acquiescence«, og som andre har kaldt »acquiescent adaptation«.

For at placere Mouritzens afhandling i sin kontekst vil jeg meget kort omtale den adaptation-teori, som James N. Rosenau udkastede i 1970 (Rosenau, 1970), og som via forskellige omformuleringer (Hansen, 1974; Petersen, 1977; 1979) ligger bag den foreliggende disputats. Rosenaus sigte var at formulere en teori, der på et meget overordnet plan kunne beskrive og forklare, hvorledes stater – eller »national societies«, som han kaldte dem – klarer sig i eller tilpasser sig til den verden, som de lever i. Jeg bruger med vilje ordene »lever i«, for Rosenaus inspiration stammede fra biologien, hvorfra termen »adaptation« også kommer. Begrebet hører hjemme i den darwinistiske forestillingsverden og refererer til den levende organismes overlevelsesbetingelser. Organismen kan kun overleve og trives, hvis den enten er i stand til at tilpasse sig sine omgivelser eller også er i stand til at ændre disse, således at den sikres acceptable trivselsvilkår. Ligeså med stater: hvis der opstår spændinger eller uligevægt mellem en stat og dens omgivelser, der truer statens eksistens og trivsel, er der nogle få overordnede måder, den

Nikolaj Petersen

Mod en generel teori om adaptiv politik

Fysisk såvel som indholdsmæssigt er det en vægtig afhandling, som Hans Mouritzen har indleveret med henblik på erhvervelsen af doktorgraden. Jeg vil – som det er den første officielle opponents forpligtelse – starte med en præsentation af afhandlingens indhold og konklusioner, inden jeg går over til en mere kritisk evaluering af den. Ikke mindst i dette tilfælde, hvor der er tale om en afhandling, der bevæger sig på et relativt abstrakt plan og inden for et område præget af en ofte malebarisk terminologi, vil det sikkert være på sin plads med nogle indledende forklarende bemærkninger; afhandlingens titel *Finlandization: Towards a General Theory of Adaptive Politics* vil formentlig i sig selv virke mystificerende på mange.

Hvad er »adaptation«?

Det er i det hele taget ikke så let at forklare med enkle ord, hvad afhandlingen drejer sig om. Jeg kunne derfor måske starte med at sige noget om, hvad den ikke handler om, eller hvad den kun i begrænset omfang drejer sig om, nemlig finlandisering. Denne påstand kræver nok en vis uddybning. Den, der tror, at disputatsen handler om Finland, finsk udenrigspolitik og mere specielt om Finlands forhold til den store nabo i øst, vil blive skuffet; der er meget få sider (ialt ca. 4) om dette emne, og de er gemt godt væk langt inde i afhandlingen (s. 365-69). Og den, der tror, at den handler om det finlandiseringsbegreb, som er blevet almindeligt i politisk og journalistisk sprogbrug de sidste tiår – og som oftest gives en for finnerne ganske uretfærdig konnotation – vil ligeledes blive skuffet. Det, som afhandlingen handler om, er, hvad Mouritzen kalder »adaptive politics«, nærmere bestemt den kategori heraf, som her kaldes »adaptive acquiescence«, og som andre har kaldt »acquiescent adaptation«.

For at placere Mouritzens afhandling i sin kontekst vil jeg meget kort omtale den adaptation-teori, som James N. Rosenau udkastede i 1970 (Rosenau, 1970), og som via forskellige omformuleringer (Hansen, 1974; Petersen, 1977; 1979) ligger bag den foreliggende disputats. Rosenaus sigte var at formulere en teori, der på et meget overordnet plan kunne beskrive og forklare, hvorledes stater – eller »national societies«, som han kaldte dem – klarer sig i eller tilpasser sig til den verden, som de lever i. Jeg bruger med vilje ordene »lever i«, for Rosenaus inspiration stammede fra biologien, hvorfra termen »adaptation« også kommer. Begrebet hører hjemme i den darwinistiske forestillingsverden og refererer til den levende organismes overlevelsesbetingelser. Organismen kan kun overleve og trives, hvis den enten er i stand til at tilpasse sig sine omgivelser eller også er i stand til at ændre disse, således at den sikres acceptable trivselsvilkår. Ligeså med stater: hvis der opstår spændinger eller uligevægt mellem en stat og dens omgivelser, der truer statens eksistens og trivsel, er der nogle få overordnede måder, den

kan søge at løse problemet på. Den kan for det første søge at omforme omgivelserne efter sine egne krav og interesser; den kan altså have en *dominerende* («dominant») – eller som Rosenau kaldte det: »intransigent« – adfærd over for omgivelserne. Det er den måde, store og stærke magter ofte søger at løse deres omverdensproblem på. For det andet kan en stat tilstræbe en passende balance mellem egne interesser (behov) og de eksterne krav, der stilles til den, altså føre en *balancerende* (Rosenau: »preservative«) politik. Det var her Rosenaus forventning, at den globale interdependens efterhånden vil føre til, at de fleste stater vil føre en sådan balancerende politik. Staten kan for det tredje reagere ved at tilpasse sig omgivelsernes krav uden at gøre egne interesser gældende i større omfang. Det er først og fremmest små og svage staters vilkår i international politik. En sådan adfærd kaldte Rosenau »acquiescent«, og den svarer ret nøje til, hvad man i dansk udenrigspolitisk teori, for eksempel hos Troels Fink (Fink, 1958), har givet betegnelsen tilpasningspolitik. Disse forskellige reaktionsmønstre er grundformer af, hvad Rosenau kalder »adaptation«. »Adaptation« er altså et meget bredt begreb, der omfatter flere adfærdsmåder end den form, vi herhjemme plejer at kalde »tilpasningspolitik«; derfor vil jeg i det følgende fastholde den oprindelig term, selv om den kan virke lidt krukke og fremmedgørende. Adaptation er altså betegnelsen for den grundlæggende proces, hvorigennem stater forholder sig til deres omgivelser, og som resulterer i forskellige reaktionsmønstre, man kan kalde dominerende, balancerende eller acquiescerende. Der er også en fjerde kategori, som der har været nogen uenighed om karakteristikken af. Mouritzen kalder den »quiescent«; det betyder »stille« eller »passiv« og er betegnelsen for en politik, hvorved en stat søger at begrænse interaktionen med omgivelserne mest muligt for at undgå at skulle tage hensyn til krav herfra. Denne kategori svarer nærmest til den »ligge død«-politik, som tidligere udenrigsminister P. Munch anså for den klogeste for et lille land som Danmark, i hvert fald på det sikkerhedspolitiske område (Karup Pedersen, 1970). Af disse fire grundlæggende reaktionsmønstre er det den acquiescerende, som Mouritzen har sat sig for at analysere.

Afhandlingens begreber, teorier og temaer

Mouritzens afhandling falder i 6 dele. Første del (s. 9-79) er helliget forskellige begrebsmæssige afklaringer, mens anden del (s. 83-226) er en empirisk gennemgang af tre cases af adaptiv acquiescens: Danmark i 1930'erne, Danmark under Besættelsen og Sverige under Anden Verdenskrig. I tredje og fjerde del (s. 229-294 og 297-362) diskuteres derpå dynamiske og hæmmende faktorer i forhold til adaptiv acquiescens, dvs. henholdsvis de faktorer, der skaber og bestemmer dette adfærdsmønster, og de kræfter, der hæmmer virkningen af disse faktorer og bevirker, at et engang fastlagt adaptationsmønster fastholdes. I femte del (s. 365-389) diskuteres nogle yderligere cases, der antages at falde ind under adaptiv acquiescens (Finland 1944-, Sydafrika 1984-), og endelig drages afhandlingens konklusioner i sjette del (s. 393-433).

Afhandlingen rummer således både teoretiske og empiriske dele. Der er dog ingen tvivl om, hvor Mouritzens hovedinteresse ligger. På s. 12 gør han således opmærksom på, at afhandlingens konceptuelle ambitioner står på egne ben og ikke

blot er relateret til opstillingen af et egnet apparat til den empiriske analyse; det samme kunne siges om dens teoridannelseselementer. Hovedintentionen i afhandlingen, og det, den især skal vurderes på, er udviklingen og afprøvningen af begreber og teorier, snarere end de empiriske analyser af acquiescerende stater.

Den første del af afhandlingen er som nævnt centreret om begrebsudviklingen. Jeg kan ikke nævne eller gå ind i alle de mange og som regel ganske sofistikerede ræsonnementer, hvorigennem Mouritzen indkredser begrebet adaptiv acquiescens, men vil fremdrage nogle af de centrale.

Allerede i kapitel 2 (s. 9-12) gør Mouritzen rede for, hvorfor han taler om »adaptive acquiescens«, hvor andre før ham har brugt termen »acquiescent adaptation«. Efter Mouritzsens opfattelse kan en enhed forholde sig til omgivelserne på såvel en organiseret som en ikke-organiseret måde, og kun hvis den aktør, som han kalder et regime (se nedenfor), forholder sig *bevidst* til balancen mellem staten og dens omgivelser, vil han tale om »adaptation«. Adaptation er således betegnelse for bevidst politisk adfærd, og hvad man i anden sammenhæng ville kalde transaktioner eller non-guvernemantal adfærd tæller ikke med. Hvor det drejer sig om acquiescens-kategorien, indfører Mouritzen yderligere en distinktion, nemlig mellem »adaptive acquiescens« og »imposed domination« (påtvunget dominans). Når et satellit- eller marionetregime følger »His Master's Voice«, er der efter Mouritzsens opfattelse ikke tale om adaptiv acquiescens, men om simpel underkastelse under ydre dominans, dvs. afhængighed. Adaptation forudsætter således en eller anden differentiering mellem et samfund og dets omgivelser; der skal være *værdiforskelle*, der gør, at regimet har en tilskyndelse til at søge at regulere, hvad Mouritzen kalder samfundets »værdiregnskab« (»value account«); dette er et andet centralt begreb i hans konstruktion. »Værdisaldo« eller »værdibalanc« er måske bedre betegnelser, for det afgørende er, om sigtet er at skabe »overskud« (ved at føre en dominerende politik) eller »balance« (via en balancerende politik), eller om regimets repræsentanter er villige til at leve med et permanent »underskud«, som tilfældet er ved en acquiescerende politik. Meget populært kan man måske sige, at hovedproblematikken i adaptiv acquiescens er at hindre, at »værdibalancen« bevæger sig fra et underskud, som man er nødt til eller føler sig nødt til at leve med, og til en regulær værdimæssig bankerot, som altid vil være uacceptabel. Ifølge Mouritzen kan balancen også være ubetydelig, for eksempel hvis der kun er meget ringe interaktion mellem staten og dens omgivelser; i så fald kan man tale om, ikke en »acquiescent«, men en »quiescent« adfærd.

Jeg har nu præsenteret et par af afhandlingens centrale begrebsmæssige nydannelser og kan så måske gå lidt hurtigere hen over en række af de andre afgrænsninger, som Mouritzen foretager, specielt da jeg ikke har problemer med så mange af dem. Mouritzen definerer adaptation som adfærd, om end på »super-aggregeret« niveau (s. 27), og ikke som et »belief system« eller et »outcome«, hvilket var Rosenaus bud. Han bestemmer endvidere aktøren til at være, hvad han kalder et »regime«, og tager hermed afstand fra andre bestemmelser, der har været foreslået, såsom »samfundet«, »staten« eller »beslutningstagerne«. Et regime defineres nærmere som en aktør, der stræber mod at sikre en række grundlæggende

samfundsværdier: autonomi, identitet, territorialitet og befolkningens velfærd. Som det hedder på s. 42: »Any actor that publicly declares the ambition to safeguard each of these values can be seen as representing a regime«. Dette forekommer at være en ganske uklar definition, som Mouritzen da heller ikke bruger konsekvent i afhandlingen. I praksis har han svært ved at skelne mellem regime- og beslutningstagerbegrebet. I denne forbindelse har Mouritzen også en mere detaljeret diskussion, end jeg kan gengive, af hvilke værdier der indgår i adaptation-adfærd. Det er, hvad man i en anden tradition kalder statsinteresser.

Mouritzen tager endvidere stilling til spørgsmålet, om de forskellige adaptation-måder er generelle adfærdsformer, eller om de på den ene side kan være issue-specifikke (dvs. være begrænset til et bestemt sagområde), og på den anden side relations-specifikke (dvs. være knyttet til en bestemt relation, for eksempel til en bestemt, dominerende nabostat). Svaret er her – som de fleste steder – principieit pragmatisk: alle tre opfattelser er mulige. Derimod tager han afstand fra at applicere adaptationstankegangen på beslutningsniveauet og fastholder, at adaptation er et karakteristikon ved en »æra«, dvs. et vist tidsspænd i et regimes historie. Som jeg senere skal påvise, kan disse æraer imidlertid være af nok så kort varighed. Det hele munder ud i en generel definition i form af fire betingelser for »adaptive acquiescence«, som jeg vil citere (s. 61-62):

- 1) Regimet er udsat for et »nettopres« fra sine omgivelser, der truer grundlæggende regimeværdier;
- 2) Regimet tilpasser sig til, dvs. reagerer på dette pres, hvilket logisk indebærer, at det har en vis autonomi i forhold til omgivelserne;
- 3) Regimets adaptation foregår ved, at det accepterer kontinuerlige krænkelse af de erklærede regimeværdier gennem en indrømmelsespolitik; acquiescens er derfor heller ikke nogen særlig attraktiv politik at føre, snarere en halvtrist, resignationsfyldt affære.
- 4) Og endelig fører regimet denne eftergivenhedspolitik med et bestemt sigte, nemlig at forøge chancen for at bevare i hvert fald kernen af regimets værdier: Regimet vælger altså at gøre indrømmelser på mindre vigtige værdier for at bevare de centrale. Den mest centrale værdi i denne forbindelse er selvfølgelig selve overlevelsen som aktør.

Mouritzen forfiner sit begreb ved at indføre to yderligere distinktioner: For det første med hensyn til, hvad han kalder »concession-receiver«, altså den eller det, der »modtager« indrømmelsen, og som enten kan være en aktør (typisk en nabostormagt) eller en mere upersonlig »struktur« i omgivelserne. For det andet med hensyn til, om indrømmelsen gives direkte til den truende enhed i omgivelserne eller til en anden enhed, for eksempel en mulig allieret imod denne; i sidstnævnte tilfælde taler Mouritzen om »indirekte« adaptiv acquiescens. Som eksempel på sidstnævnte mønster anføres den danske Grønlandspolitik 1947-48, hvor Danmark gav en indrømmelse til USA (baser i Grønland) for at sikre sig støtte imod den primære trussel fra Sovjetunionen. I alt kan der således tales om fire former for adaptiv acquiescens: *direkte over for en aktør* (som er den type, som afhandlingens empiriske dele diskuterer, og som er den »klassiske« acquiescens-politik), *indirekte over for en aktør*, jf. Grønlandseksemplet, *direkte over for en ikke-aktør*

(for eksempel økonomiske stramninger under ugunstig international økonomisk konjunktur) og *indirekte over for en ikke-aktør* (såsom indrømmelser over for en långiver, for eksempel IMF, med henblik på at få adgang til lån til at klare en valutakrise). Endelig afrundes den begrebsdiskuterende del med en yderligere specifikation af hovedtypen direkte adaptiv acquiescens over for en aktør, som der imidlertid næppe er grund til at komme yderligere ind på her, bortset fra den vigtige bemærkning, at Mouritzen postulerer, at denne adaptation-måde kan give sig udtryk i forskellige strategier, der meget vel kan forfølges sideløbende. I alt nævnes fem sådanne strategier: en indrømmelsesstrategi, en non-commitment- (altså ikke-forpligtelses-) strategi, en bastionsstrategi, en modvægtsstrategi, samt en afspændings- og mæglingsstrategi. Jeg vil senere komme tilbage til disse strategier, så jeg lader dem hvile for et øjeblik.

Hvad kan så denne kunstfærdige begrebsbygning bruges til? Det afslører Mouritzen i anden del, hvor han analyserer tre cases, hvor den eksterne aktør er den samme, nemlig Hitler-Tyskland, men hvor det acquiescerende regime er forskelligt, nemlig henholdsvis det danske »regime« 1935-40, det danske »regime« 1940-43 og det svenske »regime« i samme periode, altså 1940-43. Jeg skal ikke gå nærmere ind selve gennemgangen af disse cases, men vil tage nogle enkelte aspekter op lidt senere i oppositionen.

Indtil nu har afhandlingen primært bevæget sig på det begrebsdiskuterende og beskrivende plan. Afhandlingens teoretiske bidrag ligger især i tredje og fjerde del, der diskuterer henholdsvis dynamiske og retarderende faktorer i relation til »adaptiv acquiescens«. Her er det vigtigt at gøre sig klart, hvad Mouritzen gør, og hvad han ikke gør. Så vidt jeg har forstået ham, går han stort set (omend ikke fuldstændig) uden om det basale spørgsmål om, hvad der får stater (eller hvilken enhed man nu regner med) til at »vælge« en adaptiv acquiescens-positur, og koncentrerer sig i stedet om deres strategier og taktikker, når denne politik-form først er fastlagt. I tredje del koncentrerer han sig således om at analysere de faktorer, der kan forklare og starte enten glidturen ned ad indrømmelsernes bane eller den besværlige klatretur den modsatte vej (s. 233). Mouritzen undersøger dynamikken i adaptiv acquiescens ved primært at se på to potentielle forklaringsfaktorer, nemlig magtbalancen og det internationale spændingsniveau. For hver af disse opstilles en række til dels ganske komplicerede hypoteser om den acquiescerende enheds adfærd (strategier) under forskellige forhold, som munder ud i, hvad han kalder henholdsvis en »spænding-adaptation« idealtipe og en »magtbalance«-idealtipe (s. 244 ff.). Hver af disse idealtyper beskrives nøje med henblik på deres implikationer for den svage stats adfærd, hvorefter de bliver testet på de tre cases, som netop er blevet præsenteret.

Mouritzens konklusion af den ret komplicerede afprøvning af de basale propositioner er, at international spænding ikke synes at være en særlig dynamisk faktor, dvs. at ændringer i spændingsniveauet ikke er specielt tæt koblet til ændringer i adaptiv acquiescens, hverken i den ene eller den anden retning. Derimod er ændringer i magtbalancen af væsentlig betydning, specielt i den form, at en ændring i den internationale magtbalance til fordel for den magt, som tilpasningen retter sig imod, vil skubbe den acquiescerende enhed længere og længere ned ad

skråplanet, dvs. få den til at give flere og flere indrømmelser. Den europæiske magtbalances forskydning i tysk favør i perioden 1933 og indtil krigslykken vendte under Anden Verdenskrig er således den væsentligste forklaring på den stadig mere udtalte danske indrømmelsespolitik over for Tyskland i denne periode. Men Mouritzen påpeger også en »anomali« derved, at begyndelsen til enden for Hitler-Tyskland ikke samtidig blev begyndelsen til enden for den danske eftergivenhedspolitik over for Tyskland, således som man kan konstatere i Sveriges tilfælde.

Hvorfor det ikke gik således i Danmark, er et af temaerne for den fjerde del, der beskæftiger sig med inertiforhold i relation til adaptiv acquiescens, populært sagt hvad er det for faktorer, der får et regime til at fastholde et bestemt politikmønster, når det først er etableret. Med udgangspunkt i Kjell Goldmanns såkaldte politik-stabilisatorer (Goldmann, 1982) opstiller Mouritzen en række inertikategorier, ialt bliver det til hele 18 (!), på grundlag af forskellige distinktioner, for eksempel mellem kognitiv inertifaktor, institutionel inertifaktor og inertifaktor, der hviler på forsvar af »vested interests«. En anden distinktion er mellem samfundsmæssige, bureaukratiske og eksterne inertifaktorer. Mouritzen udkaster også den ganske interessante ide, at en bestemt »orientering« – når den først er etableret – har en tendens til at reproducere sig selv. Jeg skal ikke gå ind i den omfattende afprøvning af de forskellige hypoteser, blot notere Mouritzens konklusion, at det specielt er bureaukratiske og eksterne faktorer, der hæmmer klatreturen tilbage opad »indrømmelsesskrænten«, selv når mulighederne skulle være til stede. Konkret var det danske embedsmænds holdningsmæssige »prægning« af adaptiv acquiescens samt den tyske tilstedeværelse i Danmark, der bevirkede, at tilpasningspolitikken fortsatte, selv efter Stalingrad. Det sidste er vel ikke nogen opsigtsvækkende erkendelse; mere interessant er derimod påvisningen af inertien i danske perceptioner, der en passant ikke synes at være helt i overensstemmelse med Mouritzens grundlæggende antagelse af rationalitet i adaptation-processen.

Afhandlingens sjette og sidste del rummer dels en opsummering af afhandlingens resultater, dels en diskussion af nogle mere generelle metodologiske spørgsmål, blandt andet af cirkularitetsproblematikken. Et sådant opstår, når teorier bevidst eller ubevidst opstilles med reference til en bestemt case eller gruppe af cases, som så efterfølgende anvendes til at »bevise« teorien – »bevise« i gåseøjne, for så har man jo ikke bevist noget, højst illustreret en muligvis interessant teori. Mouritzen fastholder, at hans teorioprøvningsproces har været en reel test af teorien og ikke blot en illustration af den, og heri har han formentlig ret. Derudover har Mouritzen nogle kortfattede, men meget fornuftige betragtninger over den komparative metode og en anbefaling af anvendelsen af historisk materiale og historiske cases i faget international politik, som jeg kun kan tilslutte mig.

Som det fremgår af det forholdsvis lange resumé, jeg har givet af afhandlingen, er denne karakteriseret ved et højt teoretisk og metodologisk niveau. Dens sigte er i første række teori-genererende, men der indgår også et væsentligt teori-afprøvende element, dvs. empirien indgår også i analysen, omend ikke som et primært led i den. Både i forbindelse med teoriopstilling og -afprøvning udviser Mouritzen stor metodologisk bevidsthed, jf. hans overvejelser over cirkularitets-

problematikken, som jeg netop har refereret til. Også hans omhyggelige overvejelser i forbindelse med konstruktion af begreber, idealtyper og hypoteser bør fremhæves. Jeg vil i øvrigt ikke opholde mig videre ved dette aspekt, men gå over til først at diskutere afhandlingens teoretiske aspekter - eller rettere nogle af dem, for der er jo mange.

Afhandlingens genstandsfelt

Hvis man skal udtrykke det lidt paradoksalt, kan man sige, at Mouritzen har formuleret en stor, omfattende og meget nuanceret teori om et trods alt relativt begrænset problemfelt. Mouritzen er sig dette bevidst, men argumenterer, at det ikke rækker ved afhandlingens videnskabelige relevans. Det har han selvfølgelig ret i; på den anden side er en teori, der har et stort appliceringsområde, dog at foretrække for én, der har et lille. Mouritzen har s. 366 en liste over 17 mulige cases af direkte adaptiv acquiescens, som er hans primære studieområde. Den er vel ikke udtømmende, men må alligevel tages for Mouritzens bud på, hvilke cases hans teori dækker. Tre af disse kender vi, for det er dem, Mouritzen analyserer i afhandlingen. To andre af hans cases vil jeg umiddelbart acceptere som gode eksempler; det er Finlands politik over for Sovjetunionen efter Anden Verdenskrig og Danmarks politik over for Tyskland før og under Første Verdenskrig. Andre eksempler forekommer mig dubiøse eller marginale. Det gælder for eksempel påstanden om, at Sydafrika efter 1984 skulle føre en adaptiv acquiescens-politik, derved at regimet i Pretoria skulle være mere villig end tidligere til at gøre indrømmelser over ydre og indre kritikere og modstandere. Det er formentlig rigtigt, men på den anden side kan man også pege på Sydafrikas destabiliseringspolitik (i hvert fald indtil for ganske nylig) over for Angola, Mozambique og andre frontlinjestater, og på den hjemlige undtagelsestilstand, stramningen af pressecensuren osv. osv. For mig ser det snarere ud til, at Sydafrika i disse år søger at finde en *balance* mellem på den ene side regimets egne værdier (apartheid) og det pres, det er udsat for fra dels sine egne tilhængere og dels fra den hjemlige opposition og de internationale omgivelser. Hvis der er sket et paradigmeskift i sydafrikansk politik, er det snarere fra en dominans-orienteret politik til en balancepolitik, men ikke til en acquiescens-politik. Jeg kan i denne forbindelse minde om, at Rosenau i sin tid brugte Sydafrika som det typiske eksempel på en »intransigent« politik, dvs. det, som Mouritzen og andre kalder dominanspolitik. Sydafrika er altså en meget tvivlsom case. En del af de resterende cases, som Mouritzen nævner, forekommer enten relativt uinteressante eller meget kortvarige - ja, efemeriske, for eksempel de tre baltiske republikers politik over for Sovjetunionen i 1939-40. Hvis vi laver lidt statistik over Mouritzens liste, finder vi, at adaptiv acquiescens primært er en politik for europæiske småstater (15 ud af 17 cases), og at den især synes at være en dansk specialitet (ialt 4 cases). »Danmarkisering« er derfor måske en bedre betegnelse for fænomenet end »finlandisering«! Det synes endvidere at være en politik, der specielt induceres af to bestemte stormagter, nemlig Tyskland og Sovjetunionen (13 ud af 17 cases), og som specielt er aktuel forud for, under eller umiddelbart efter en storkrig; kun to af de 17 cases falder uden for denne karakteristik. Endelig synes der at være tale om en relativt kortvarig aktivitet;

kun i Danmarks og Finlands tilfælde kan man tale om en mere permanent politik – ellers er det typiske, at den »æra«, der omfattes af en sådan adfærd, er meget kort: fra under 1 til op til 5 år – næppe det, man normalt forbinder med en historisk »æra«.

Når vi nu diskuterer rimeligheden af de forskellige cases, kan man måske også sætte et vist spørgsmålstejn ved, hvor godt casen Danmark 1940-43 egentlig er. Der var jo tale om en helt unik situation, som der næppe kan findes eksakte paralleller til nogetsteds: et land, der er besat af en fjendtlig magt, men som – i hvert fald for en tid – bevarer en ikke ubetydelig autonomi i forhold til besættelsesmagten. Generaliseringspotentialet for en sådan case må nødvendigvis være begrænset, og derfor generer det mig en smule, at Mouritzens begrebsapparat er så enormt velegnet til at forklare og beskrive netop denne politik. Faktisk passer hans »adaptiv acquiescens«-begreb lige så godt, om ikke bedre på denne helt unikke case som på nogen af de andre. Egentlig burde Danmark under Anden Verdenskrig vel snarere være et afvigende tilfælde (»deviant case«) i en udenrigspolitisk teoridannelse end en næsten paradigmatisk case.

Mouritzens adaptationsbegreb

Når adaptiv acquiescens synes at være en relativt sjælden og specifik foreteelse i international politik, har det – så vidt jeg kan se – to årsager. Den ene er, at der jo ikke er tale om en politik, som regimer vælger for sjov. Alt andet lige må man gå ud fra, at et regime vil foretrække andre adaptation-måder frem for acquiescens. Dvs. man må gå ud fra, at et regime, der ikke er tvunget eller blevet mentalt programmeret til det, vil vælge en anden adfærd udadtil, typisk enten en quiescens- eller en balancepolitik, der kan opfattes som de to »tilstødende« adfærdsformer.

Men det kan ikke være den eneste årsag til, at Mouritzen kan pege på så få cases. Den væsentligste årsag er den måde, hvorpå Mouritzen definerer sit analyseområde. Det, at hans kategori passer så fint på en helt unik case, peger i den retning, men der er andre indikationer. I typologien s. 10 foretager Mouritzen som omtalt nogle meget omfattende udgrænsninger, ikke blot ved (hvad der er helt legitimt) at fraskille andre adaptation-former end acquiescens, men også ved at udgrænse, hvad han kalder ikke-adaptiv acquiescens, som efter hans opfattelse forekommer i det tilfælde, hvor der ikke er tale om en forskel i værdier mellem regimet og den ydre faktor, der påtvinger den sine værdier. Satellit-, marionet- eller klientforhold er således ikke dækket, og det betyder, at sådanne cases som de østeuropæiske landes politik over for Sovjetunionen efter Anden Verdenskrig eller små latinamerikanske landes forhold til USA i dette århundrede ikke dækkes af Mouritzens formel.

Mouritzen argumenterer for så vidt meget plausibelt for hver enkelt af sine afgrænsninger, men spørgsmålet er, om ikke slutresultatet bliver for snævert. Her må vi nok have fat på selve adaptation-begrebet. Udgangspunktet hos Rosenau var en bred definition af adaptation-begrebet som i hvert fald dækkende alle organiserede (måske også de uorganiserede) relationer mellem stater eller samfund. Andre (for eksempel Petersen, 1977; 1979) har nærmest opfattet adaptation som

en synsvinkel, under hvilken man kunne anskue, hvad man ellers ville kalde officiel udenrigspolitik, og hvorunder adaptation opfattes som beslutningstageres regulering af interaktionen mellem eksterne og interne krav og forandringer under medinddragelse af deres egne værdisæt og perceptioner. Der kan givetvis rettes kritik mod denne koncept for manglende præcision (og det gør Mouritzen også), men fordelene forekommer mig blandt andet at være, at den kan indfange eksempler som dem, jeg nævnte, hvilket Mouritzens ikke kan. Problemet bunder – så vidt jeg kan se det – i indførelsen af det lidt bogholderimæssige begreb »værdiregnskab« i analysen.

Et andet problem i Mouritzens adaptation-forståelse ligger i spørgsmålet, hvor går grænsen mellem ikke-adaptiv og adaptiv politik? For der må vel være en grænse, inklusive en mulighed for at gå fra det ene til det andet? Tager vi eksemplet med de østeuropæiske stater, kan vi måske nok blive enige om, at der på et tidspunkt under Stalin var så ringe østeuropæisk autonomi og et sådant sammenfald mellem Stalins og hans østeuropæiske satellitregimers interesser, at det kan være svært at tale om adaptation i Mouritzens forstand. Jeg vil dog ikke sige, at jeg er helt sikker herpå. Men hvad med situationen, efter at Sovjetunionens greb begyndte at løsnes, og der åbnedes mulighed for såkaldt nationale veje til socialismen i Østeuropa? Det er i hvert fald længe siden, det har været muligt at tale om fuldstændig identitet mellem østeuropæiske regimeværdier og sovjetiske statsinteresser. Dvs. på et eller andet tidspunkt må man kunne begynde at tildele de østeuropæiske regimers værdiregnskab en vis valør (hvadenten denne er positiv, balanceret, negativ eller ubetydelig), hvilket igen vil sige, at betingelserne for adaptation opstår. Men hvornår? Og hvordan skal man betegne de østeuropæiske landes øjeblikkelige politik over for Sovjetunionen? Det siger Mouritzens teori ikke noget om.

Bestemmelsen af adaptiv acquiescens

En anden afgrænsning, som jeg har nævnt, ligger i afhandlingens snævre fokus på acquiescens-politik, hvilket har som konsekvens, at Mouritzen beskæftiger sig meget lidt med andre adaptationformer. Spørgsmålet er, om dette ikke er en svaghed. Når Mouritzen diskuterer dynamiske og inerti-faktorer er det således næsten udelukkende sådanne faktoreres virkning *inden for* en allerede fastlagt acquiescens-politik, mens han stort set ikke beskæftiger sig med transformationsproblematikken, dvs. hvordan og hvorfor der eventuelt sker skift mellem forskellige adaptation-måder. I betragtning af, at acquiescens er en adaptation-måde, som de fleste regimer gerne vil undgå, og som de derfor må forventes at søge bort fra, når lejlighed gives, kunne man måske have ventet, at Mouritzen mere klart og eksplicit havde interesseret sig for denne mulighed. At påvise stærke inerti-faktorer er jo ikke det samme som at afvise muligheden for en slags »paradigmeskift«.

Problemet dukker også op i en anden forbindelse. Når Mouritzen skal beskrive, hvorledes adaptiv acquiescens foregår, gør han det ved at beskrive en række strategier og taktikker. Det er en yderst fornuftig og konkret måde at gøre det på. Mouritzen gør blandt andet opmærksom på (s. 76), at disse strategier kan stå i et vist indbyrdes konkurrenceforhold, og at den valgte politik ofte består i et kom-

promis mellem to eller flere strategier. Dette lyder meget plausibelt. Imidlertid står forholdet mellem strategier og adaptation-måder mindre klart. Mouritzen foretager faktisk kun én klar kobling, nemlig når han betegner indrømmelsesstrategien som »kernestrategien« (»core strategy«) eller »den underliggende tankemekanisme« (»underlying thought mechanics«) bag den direkte adaptive acquiescens over for en aktør. Men hvad med de såkaldte ledsagende strategier, for eksempel ikke-forpligtelses-strategien, modvægtsstrategien, bastionsstrategien eller afspændings- og mæglingsstrategien for at nævne de vigtigste? Er de også genuine udtryk for adaptiv acquiescens? Det kommer Mouritzen ikke ind på.

Efter min opfattelse hører flere af de nævnte strategier »hjemme« i andre adaptation-måder. Tag for eksempel modvægtsstrategien, der kan have både en civil og en militær komponent og både en intern og ekstern side. Mouritzen nævner afskrækkelsespolitik og alliancepolitik som mulige udslag af en sådan strategi. Men hermed må vi dog være ovre i en anden adaptationmåde, nemlig balancepolitikken. Lige som man kan karakterisere indrømmelsesstrategien som kernestrategien i en acquiescens-politik, kan man betegne modvægtsstrategien som balancepolitikens kernestrategi. På samme måde vil jeg postulere, at ikke-forpligtelsesstrategien (specielt i kombination med den såkaldte usynlighedstaktik) i virkeligheden »hører hjemme« i den quiescente adaptation-måde, hvor det jo netop gælder om at isolere sig, gøre sig usynlig over for omgivelserne og undgå belastende forpligtelser.

Det, jeg vil sige hermed, er, at Mouritzen ved så stærkt at koncentrere sig om adaptiv acquiescens måske har mistet blikket for, at adaptation-måderne er idealtyper, og at de fænomener, man træffer i virkelighedens verden, er mere sammensatte og modsætningsfyldte end som så. Somme tider vil der optræde blandings-typer, som kan være vanskelige at placere. Specielt i forbindelse med adaptiv acquiescens kan man måske forvente en vis mangel på stabilitet, fordi den jo ikke nogen særlig populær politik at føre. Der vil derfor være en tilbøjelighed til at søge over i eller i hvert fald i retning af enten balancerende eller quiescent adaptation, dvs. vælge strategier, der er knyttet til disse. Jeg vil om lidt prøve at demonstrere denne tankegang på en af Mouritzens cases.

Mouritzens strategier er, så vidt jeg kan se, ikke udledt af nogen teori, men formuleret ad hoc; på side 79 siger han i hvert fald, at hans liste over strategier består af dem, han har fundet i sine cases, altså en fremgangsmåde, der egentlig ikke rimer særlig godt med Mouritzens sædvanlige stil. En mere deduktiv approach ville højst sandsynligt have givet en mere stringent og teoretisk funderet typologi, men lad det hvile. I stedet vil jeg stille spørgsmålet, om hans »strategivifte« opfanger alle relevante, distinkte strategier i de behandlede cases. Det er jeg ikke sikker på. Først og fremmest undrer det mig, at Mouritzen ikke inkluderer en særskilt strategi, som man vel på engelsk ville kalde en »strategy of reassurance« og på dansk måske aktiv beroligelsespolitik. Når for eksempel I.C. Christensen-regeringen under de Lütken'ske forhandlinger i århundredets begyndelse lod Tyskland forstå, at Danmark under ingen omstændigheder ville gå med Tysklands fjender, men i givet fald ville overveje at gå *med* Tyskland, var der tale om en strategi, der ikke helt dækkende kan beskrives med termen indrømmelsesstra-

tegi. Mouritzen bruger visse steder betegnelsen »anticiperet indrømmelsespolitik« herom, men jeg havde fundet det rimeligere, om denne strategi, som jo meget godt svarer til centrale elementer af Scavenius' udenrigspolitik, var blevet gjort til en særlig kategori. Man kan måske i denne forbindelse påstå, at den aktive beroligelsespolitik er endnu mere typisk for en acquiescens-politik end den lidt mere diffuse indrømmelsesstrategi, som Mouritzen gør til kernestrategien. Man kunne også argumentere, at »ikke-provokationsstrategi« og usynlighedsstrategi udgør særskilte strategier.

Strategier i dansk udenrigspolitik i 1930'erne

Jeg vil nu se lidt på, hvorledes adaptation-måderne og strategierne udfolder sig i praksis, blandt andet for at illustrere nogle af de pointer, som jeg netop har gjort. Indledningsvis vil jeg sige, at Mouritzens approach og hans kategorier og begreber giver en god og konsistent forståelsesramme for de tre cases, som afhandling-*en* beskriver. Men det betyder jo ikke, at ikke er noget, der kan gøres bedre og klarere. Jeg vil her koncentrere mig om Danmark i 1930'erne, som jeg finder er den mest generelle af de tre cases. Mouritzens tolkning er ikke så forskellig fra tidligere forfatters, for eksempel Sjøqvist (1966) og Seymour (1982), men hans overordnede forståelsesramme tilfører alligevel analysen en række vigtige og interessante perspektiver. For eksempel påviser han, at indrømmelserne over for Hitler-Tyskland først begyndte i 1935, hvis man ser bort fra regeringens forsøg på at påvirke pressen til ikke at skrive for grimt om Tyskland (men de var startet allerede i 1930!). 1933 var derfor ikke det skarpe hjørne, som det normalt gøres til.

Det mest interessante aspekt ved fremstillingen er efter min mening, at den viser den danske politik som ganske sammensat. Der var nok en hovedtrend i retning af at give stadig flere og større indrømmelser, men der var også andre tendenser. En række vigtige elementer i politikken ville jeg fortolke som forsøg fra dansk side på at føre en quiescent politik. Mouritzen fremhæver selv (s. 114), at den danske position med hensyn til »identitetsværdier« repræsenterede en quiescent adaptation-måde, men det er ikke en tankegang, som han følger op. Men faktisk er der en række andre træk, der kan gives en tilsvarende tolkning. Usynligheds-taktikken nævnes gang på gang som central, og det samme gælder ikke-forpligtelses- og ikke-provokationsstrategien, kort sagt de elementer, der indgik i P. Munch's berømte »ligge død«-politik. Der er altså et betydeligt element af quiescent politik i 1930'ernes politik, og større end Mouritzen gør det klart. Dvs. en politik, der sigtede mod at reducere ydre krav og pres ved en bevidst isolations-politik i forhold til det europæiske mægtespil.

Men der er også balancerende elementer i dansk politik i denne periode, om end de er svage og forsigtige. Det gælder for eksempel Staunings følere over for Norden i 1934 og over for England i 1937, der i hvert fald *kan* tolkes som forsøg på at skaffe sig eksterne garantier af en art over for Tyskland. Man kan også anføre Munchs forbigående støtte til Folkeforbundet i 1936 og hans forsøg i 1939 på at appellere til nordisk solidaritet. Men stort set var betingelserne næppe til stede for en balancerende politik som den, Sverige førte i samme periode, og indslagene i dansk politik var derfor svage og resultatløse.

Og endelig var der så selvfølgelig en række elementer af acquiescens-politik. Der er dels en række eksempler på, hvad jeg vil kalde »passiv« indrømmelsespolitik, hvor den danske regering giver efter for pres fra en konkret ekstern situation, for eksempel ved afstemninger i Folkeforbundet fra 1935, ved at indgå ikke-angrebspagten med Tyskland i 1939, og ved hele perioden igennem at søge at dæmpe pressens skrivelyst. Men der er også eksempler på en »aktiv« beroligelsespolitik. Der er især Staunings åbning over for Tyskland i 1937 med »Lænehundstalen« i Lund og et par måneder senere føleren over for Tyskland om en ikke-angrebstraktat, der kan karakteriseres således. Mouritzen nævner, at indrømmelsesstrategien var særlig udtalt i dette tilfælde, idet Stauning viste sig villig til at lægge sig ud med både oppositionen og svenskerne for at berolige den sydlige nabo. Jeg vil heroverfor mene, at vi her er inde på noget, der er andet og mere end en indrømmelsespolitik, nemlig en aktiv beroligelsespolitik (»policy of reassurance«).

Disse bemærkninger illustrerer en af Mouritzens pointer i konklusionen (s. 120), hvor han siger, at »den faktiske grad af adaptiv acquiescens var et kompromis mellem indrømmelsesstrategien og andre strategier«. Han siger videre, at det er uklart, hvorvidt indrømmelsesstrategien eller ikke-forpligtelsesstrategien var den vigtigste i perioden. Enig! Og set i mit perspektiv sætter det i hvert fald et lille spørgsmålstegn ved Mouritzens samlede karakteristik af periodens politik som adaptiv acquiescens. Min egen konklusion ville nok være, at hovedtenden- sen var acquiescens, men at der var vigtige elementer af quiescens, især når man ser på en enkelt, men fremtrædende »regimerepræsentant«, P. Munchs strategi- ske opfattelse.

Vi kan drive dette point lidt videre: Når den danske politik rummer forskellige og ikke altid lige kongruente elementer, hænger det sammen med, at forskellige regime-repræsentanter reagerer forskelligt på situationen. Mouritzen er inde på det, når han siger, at Stauning og Munch ikke havde samme syn på usynlighedstaktikken. Mens denne så at sige er Munch i en nøddeskal, følte den af Stauning som en spændetrøje. Hverken hans forsøg på at føre balancepolitik eller hans aktive beroligelsespolitik over for Tyskland førte til noget, men kan ses som forsøg på at forsvare danske interesser på en mere aktiv måde end ved P. Munchs foretrukne »ligge død«-politik. Heller ikke P. Munchs quiescente strategiopfattelse lod sig realisere, fordi det eksterne pres var for stærkt og direkte. Begge politikere blev derfor tvunget over i en acquiescens-politik, og karakteristisk nok vælger Munch den mest passive form (dvs. indrømmelser, når det ikke kan undgås), mens Stauning vælger den mere aktive form (den anticiperende beroligelse).

Disse tolkningsmuligheder ligger faktisk i Mouritzens begreber og i hans empiriske analyse, og han er også inde på en lignende tankegang, når han skal karakterisere politikken under besættelsen. Han opererer her med to typer acquiescens: en begrænset »P. Munch'sk« version, som langt de fleste politikere stod for, og en »akkomoderende« version, som Scavenius var eksponent for. Scavenius' strategi gik ud på at imødekomme tyske krav, gerne gennem anticipering, mens de øvrige søgte at indføre mere balancerende elementer (i form af en slags bastionsstrategi) og visse quiescente elementer (ikke-forpligtelse) i politikken over for

besættelsesmagten. Men ved at Mouritzen så stærkt fokuserer på acquiescens-kategorien og ikke udvider perspektivet til andre adaptation-måder, finder jeg ikke, at han får de optimale tolkningsmuligheder ud af sin model.

Dynamik og inert

Jeg vil nu afslutningsvis vende mig mod, hvad jeg ud over Mouritzens begrebsmæssige oprydning- og konstruktionsarbejde opfatter som afhandlingens væsentligste aspekt, nemlig hans teori om »the dynamics of adaptive acquiescence«. Her er et centralt begreb som nævnt »the slope of concessions« (eller som det somme tider hedder: »the slippery slope of concessions«). Hovedidéen er den, at er man først begyndt at give indrømmelser, fanger bordet: én indrømmelse indebærer kimen til den næste. Derfor er det også et centralt spørgsmål, som Mouritzen stiller s. 233: Hvilke hovedfaktorer kan forklare (»account for«) og starte henholdsvis nedglidningen og opkravlingen ad denne skrænt eller glidebane? Specielt interesserer han sig for faktorer, der kan forklare »large-scale change, in the short run« (s. 233), fordi disse må antages at være de mest dynamiske faktorer. Denne fokus finder jeg ikke helt indlysende, men lad gå. Konsekvensen bliver, at opmærksomheden rettes mod de eksterne omgivelser, og konkret imod ændringer i det internationale spændingsniveau og i de relevante magtforhold.

Lad det straks være sagt, at Mouritzens måde at behandle denne problemstilling på nærmer sig det eksemplariske. Han starter med nogle overordnede teori-elementer, uddrager forskellige generelle antagelser af dem, opstiller på dette grundlag en række relevante hypoteser, som tilsammen udgør, hvad han kalder to idealtyper, én om forholdet mellem international spænding og adaptation og én om forholdet mellem magtbalancen og adaptation. Bortset fra at jeg ikke ved, hvad der er vundet ved at inddrage idealtypen her, finder jeg det værdifuldt, at de to alternative teorier så stringent og klart udledes af nogle teoretiske antagelser, og at de derpå formuleres på en måde, der er empirisk testbar. De vigtigste af de propositioner, der afprøves – i hvert fald dem, der mest direkte går på sammenhængen mellem adaptationstyper og -strategier på den ene side og eksterne forhold på den anden – er udledt af magtbalance-»idealtypen«. Blandt andet opstilles den hypotese (proposition 3c og 3d1 og 3d2, s. 247), at et magtskifte (faktisk eller tendentielt) til fordel for »concession receiver« (dvs. den magt, der modtager indrømmelserne) vil tjene til at ændre balancen mellem en indrømmelses- og ikke-forpligtelsesstrategi hos den acquiescerende part og dermed forstærke og uddybe acquiescens-politikken. Hvis det derimod går den anden vej, vil ikke-forpligtelsesstrategien blive styrket og acquiescens-posituren blive svækket eller endog ophævet. Samtidig siges det imidlertid også (s. 250), at det ikke er muligt at sige noget *post facto* om, (»postdict«, *sic!*), hvornår adaptiv acquiescens initieres eller afsluttes, eller om dens grad (intensitet); teserne går kun på ændringer i den. Det er efter min mening en begrænsning, men følger naturligt af, at Mouritzen så snævert holder sig til analyse inden for denne kategori.

Efter opstillingen af sine propositioner foretager Mouritzen en række empiriske »challenges« af dem, dvs. at han systematisk konfronterer dem med de empiriske observationer i de tre gennemgåede cases. En af de ting, man lægger mærke

til i denne forbindelse er, at ikke alle teoretiske forventninger kan bekræftes. Det kan opfattes som »ærgeligt«, fordi det selvfølgelig kan skyldes, at den bagvedliggende teori ikke er god nok. Man kan imidlertid også anlægge den positive tolkning, at teorien er opstillet uafhængigt af de konkrete cases, den appliceres på. Der er altså ikke tale om cirkularitet eller tautologier.

Som nævnt lykkes det at få bekræftet de fleste teser vedrørende ændringer i magtbalancen. Det gælder for eksempel påvisningen af, at starten på den danske acquiescenspolitik i 1935 hænger sammen med de samtidige ændringer i magtbalancen i tysk favør (påbegyndelsen af den tyske genoprustning og den tysk-britiske flådeaftale), og af, at der var en naturlig sammenhæng mellem den 9. april og starten på den svenske indrømmelsespolitik over for Tyskland. Ligeledes lykkes det at påvise sammenhænge mellem den svenske og danske acquiescenspolitik og ændringer i den storpolitiske konjunktur. Specielt førte starten på *Operation Barbarossa* i sommeren 1941 til en markant forstærkelse af eftergivelsespolitikken, i Danmark blandt andet gennem kommunistinterneringen, i Sverige i form af overførslen af Engelbrecht-divisionen fra Norge til Finland. Jeg finder dette interessante, omend ikke overraskende konklusioner; endnu mere interessant finder jeg konstateringen af, at mens Sverige reagerede på ændringerne i krigslykken fra slutningen af 1941 frem til Stalingrad ved gradvis at afvikle acquiescenspolitikken, finder vi ikke en tilsvarende udvikling i Danmark. Svenskerne startede på et tidspunkt at »klatre op ad indrømmelsesskrænten«, mens danskerne ikke gjorde det; tværtimod blev de den 29. august 1943 af begivenhedernes pres skubbet helt ud over kanten, så at sige. I det danske tilfælde havde det noget at gøre med den tyske tilstedeværelse; selv om tyskerne generelt var på retur, var de fortsat i Danmark og mindre villige end tidligere til at acceptere danske forsøg på at forsvare de bastioner, der stadig var tilbage at forsvare. Men Mouritzen føjer hertil en forklaring, nemlig forskellige inertifaktorer, der tenderer mod at fastholde en bestemt adaptationsmåde, når først den er etableret.

Afsluttende bemærkninger

Det tjener til at karakterisere Mouritzens afhandling, at denne opposition kun har formålet at berøre nogle få af de mange aspekter af afhandlingen, som kunne have været diskuteret. Det skyldes ikke, at der er særlig mange ting at kritisere i afhandlingen, men simpelthen at den er så rig på nye begreber og teoriansatser. Nogle vil måske finde, at nuanceringsgraden er for høj, således at det kan være vanskeligt at bevare overblikket over hele konstruktionen, og det er der også en vis sandhed i. På den anden side vil jeg fremhæve den stringens, der også præger afhandlingen, og som betyder, at den med sine mange detaljer alligevel forbliver en enhedskonstruktion. Når så mange nye begreber og ideer bringes til torvs på én gang, vil der altid være noget at diskutere og kritisere, og jeg kunne da også havde brugt meget mere tid på dét. Men som en samlet vurdering vil jeg gentage, hvad jeg tidligere har sagt, nemlig at fremstillingen på det videnskabsteoretiske og metodologiske plan er noget nær eksemplarisk.

Afhandlingen er også eksemplarisk i en anden henseende, nemlig ved at Mouritzen har påtaget sig det lidt utaknemmelige job at søge at videreudvikle en fore-

liggende teoriens til et punkt, hvor den faktisk er gjort anvendelig for empirisk forskning. Disciplinen komparativ udenrigspolitik har blandt meget andet været plaget af manglende kumulation; der har været for mange teoriformuleringer og for få afprøvninger. Det er en væsentlig fortjeneste, at afhandlingen går ud over det begrebs- og teoriopstillende og faktisk tester teorien på empirien.

Endvidere vil jeg fremhæve den fornuftige måde, Mouritzen griber opgaven an på. En sammenligning med en tidligere afprøvning af adaptation-teorien vil illustrere dette. Da Steve Smith i sin tid søgte at afprøve Rosenau's oprindelige formulering på nogle empiriske cases (Smith, 1981), kom han grueligt galt afsted, og han synes endnu at ømme sig over de frustrationer, han oplevede i den forbindelse. Smiths problem var, at han troede at stå over for en fuldt udviklet teoribygning, som blot skulle operationaliseres en smule og derpå kunne appliceres på virkeligheden. Det var en noget naiv tankegang, som Mouritzen ikke er faldet for. Tværtimod er han begyndt fra bunden med et indledende begrebsmæssigt oprydningssarbejde og har på baggrund heraf gradvis bygget sin egen teoribygning op.

Intet er selvfølgelig uden omkostninger. I Mouritzens tilfælde ligger de for mig at se primært i hans snævre begrænsning til én bestemt adaptation-måde. Afhandlingens undertitel, »Towards a General Theory of Adaptive Politics«, viser, at Mouritzens beskæftigelse med adaptiv acquiescens har et bredere teoretisk perspektiv. Men perspektivet er nok blevet lidt sløret undervejs, og det er mere uklart, end det egentlig burde være, hvor hans bidrag til udviklingen af en generel adaptation-teori ligger. For eksempel står det mig uklart, hvorledes han mener, at hans teoretiseren om dynamiske og inertifaktorer eventuelt kan overføres til andre adaptations-måder og i givet fald hvordan. Mouritzen har de sidste par år givet sig i kast med helt andre temaer end adaptation-teori. Dette er helt i orden, men jeg håber da, at han ikke helt har forladt feltet, og specielt at han måske også på et tidspunkt nedfælder sine tanker om andre adaptationsmåder end adaptiv acquiescens. Det behøver jo ikke at være i samme form og omfang som nærværende afhandling. Mindre kan gøre det.

Litteratur

- Goldmann, Kjell (1982). »Change and Stability in Foreign Policy«, *World Politics*, vol. 34 (1981-82), pp. 230-66.
- Fink, Troels (1958). *Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864*, Århus: Universitetsforlaget i Aarhus.
- Pedersen, Ole Karup (1970). *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*, København: Gads Forlag.
- Petersen, Nikolaj (1977). »Adaptation as a Framework for the Analysis of Foreign Policy Behavior«, *Cooperation and Conflict*, vol. XII, pp. 221-250.
- Petersen, Nikolaj (1979). »International Power and Foreign Policy Behavior: The Formulation of Danish Security Policy in the 1870-1914 Period«, pp. 235-270, i Kjell Goldmann & Gunnar Sjöstedt (eds.), *Power, Capabilities, Interdependence*, London: SAGE.
- Seymour, Susan (1982). *Anglo-Danish Relations and Germany 1933-1945*, Odense: Odense University Press.
- Sjöqvist, Viggo (1966). *Danmarks udenrigspolitik 1933-40*, København: Gyldendal.
- Smith, Steven M. (1981). *Foreign Policy Adaptation: Aspects of British and Dutch Foreign Policies 1945-63*, London: Gower.

liggende teoriens til et punkt, hvor den faktisk er gjort anvendelig for empirisk forskning. Disciplinen komparativ udenrigspolitik har blandt meget andet været plaget af manglende kumulation; der har været for mange teoriformuleringer og for få afprøvninger. Det er en væsentlig fortjeneste, at afhandlingen går ud over det begrebs- og teoriopstillende og faktisk tester teorien på empirien.

Endvidere vil jeg fremhæve den fornuftige måde, Mouritzen griber opgaven an på. En sammenligning med en tidligere afprøvning af adaptation-teorien vil illustrere dette. Da Steve Smith i sin tid søgte at afprøve Rosenau's oprindelige formulering på nogle empiriske cases (Smith, 1981), kom han grueligt galt afsted, og han synes endnu at ømme sig over de frustrationer, han oplevede i den forbindelse. Smiths problem var, at han troede at stå over for en fuldt udviklet teoribygning, som blot skulle operationaliseres en smule og derpå kunne appliceres på virkeligheden. Det var en noget naiv tankegang, som Mouritzen ikke er faldet for. Tværtimod er han begyndt fra bunden med et indledende begrebmæssigt oprydningssarbejde og har på baggrund heraf gradvis bygget sin egen teoribygning op.

Intet er selvfølgelig uden omkostninger. I Mouritzens tilfælde ligger de for mig at se primært i hans snævre begrænsning til én bestemt adaptation-måde. Afhandlingens undertitel, »Towards a General Theory of Adaptive Politics«, viser, at Mouritzens beskæftigelse med adaptiv acquiescens har et bredere teoretisk perspektiv. Men perspektivet er nok blevet lidt sløret undervejs, og det er mere uklart, end det egentlig burde være, hvor hans bidrag til udviklingen af en generel adaptation-teori ligger. For eksempel står det mig uklart, hvorledes han mener, at hans teoretiseren om dynamiske og inertifaktorer eventuelt kan overføres til andre adaptations-måder og i givet fald hvordan. Mouritzen har de sidste par år givet sig i kast med helt andre temaer end adaptation-teori. Dette er helt i orden, men jeg håber da, at han ikke helt har forladt feltet, og specielt at han måske også på et tidspunkt nedfælder sine tanker om andre adaptationsmåder end adaptiv acquiescens. Det behøver jo ikke at være i samme form og omfang som nærværende afhandling. Mindre kan gøre det.

Litteratur

- Goldmann, Kjell (1982). »Change and Stability in Foreign Policy«, *World Politics*, vol. 34 (1981-82), pp. 230-66.
- Fink, Troels (1958). *Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864*, Århus: Universitetsforlaget i Aarhus.
- Pedersen, Ole Karup (1970). *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*, København: Gads Forlag.
- Petersen, Nikolaj (1977). »Adaptation as a Framework for the Analysis of Foreign Policy Behavior«, *Cooperation and Conflict*, vol. XII, pp. 221-250.
- Petersen, Nikolaj (1979). »International Power and Foreign Policy Behavior: The Formulation of Danish Security Policy in the 1870-1914 Period«, pp. 235-270, i Kjell Goldmann & Gunnar Sjöstedt (eds.), *Power, Capabilities, Interdependence*, London: SAGE.
- Seymour, Susan (1982). *Anglo-Danish Relations and Germany 1933-1945*, Odense: Odense University Press.
- Sjöqvist, Viggo (1966). *Danmarks udenrigspolitik 1933-40*, København: Gyldendal.
- Smith, Steven M. (1981). *Foreign Policy Adaptation: Aspects of British and Dutch Foreign Policies 1945-63*, London: Gower.